

УДК 801.81:94(477.62)"1941/1943"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-1-6>

Юлія СИТНИК,

orcid.org/0000-0002-7912-908X

*здобувачка кафедри історії України
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) july-don@i.ua*

Олександр СИТНИК,

orcid.org/0000-0001-7743-8148

*доктор історичних наук,
професор кафедри історії та археології
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
(Мелітополь, Запорізька область, Україна) oleksander_sytnyk@i.ua*

Крістіна СИТНИК,

orcid.org/0000-0003-0891-1266

*магістр української філології
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) krissytnyk@gmail.com*

ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН НА ДОНЕЧЧИНІ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ КРАЮ

У статті розглядається діяльність Організації українських націоналістів на Донеччині в період нацистської окупації. Зазначається, що перший осередок українських націоналістів на Донеччині було створено в Маріуполі в жовтні 1941 року. Авторами відзначено, що представники ОУН прагнули тут досить активно агітувати й пропагувати заради підняття національної свідомості жителів міста. Одночасно лідери ОУН вважали за потрібне долучати своїх симпатиків до роботи в органах окупаційної влади. Основна увага у статті приділяється впливу ОУН на активізацію релігійно-церковного та національно-культурного життя українців Донеччини. Наголошено, що впродовж Другої світової війни на Донеччині було розгорнуто досить потужну мережу ОУН (б). Водночас тут діяло декілька представників ОУН (м). Зауважено, що за чисельністю мельниківці на Донбасі поступалися бандерівцям. Наводяться факти, що представникам ОУН (б) упродовж 1941–1943 років вдалося сформувати на Донеччині досить широку мережу організації зі своїм керівництвом, зв'язковими тощо. Особливо підкреслюється, що саме проти українських націоналістів був спрямований потужний репресивний тиск окупантів. Підсумовано, що процес відновлення національно-культурного руху на Північній Донеччині в період нацистської окупації мав досить успішний характер. Там, як загалом і на всьому Донбасі, перебувало досить багато колишніх діячів УНР, УКП, товариства «Просвіта» та інших опозиційних елементів щодо більшовицької влади. Значна увага акцентується на тому, що окупаційна адміністрація задля контролю та насадження власної ідеологічної пропаганди значно звузила культурний простір для населення Донеччини. А щодо найбільш активних діячів українського національно-культурного відродження Донеччини нацисти застосовували репресивні заходи.

Ключові слова: Організація українських націоналістів, Донеччина, бандерівці, мельниківці, національно-культурне життя, нацистська окупація, «Просвіта».

Yulia SYTNYK,

orcid.org/0000-0002-7912-908X

*Applicant at the Department of History of Ukraine
Zaporizhia National University
(Zaporizhzhya, Ukraine) july-don@i.ua*

Oleksander SYTNYK,

orcid.org/0000-0001-7743-8148

*Doctor of History Sciences,
Professor at the Department of History and Archeology
Bohdan Khmelnytsky State University of Melitopol
(Melitopol, Zaporizhzhya region, Ukraine) oleksander_sytnyk@i.ua*

Kristina SYTNYK,
 orcid.org/0000-0003-0891-1266
 Master of Ukrainian Philology
 Vasyl Stus Donetsk National University
 (Vinnytsia, Ukraine) krissytnyk@gmail.com

OUN ACTIVITIES IN THE DONETSK REGION DURING THE NAZI OCCUPATION OF THE REGION

The article examines the activities of the Organization of Ukrainian Nationalists in the Donetsk region during the Nazi occupation. It is noted that the first unit of Ukrainian nationalists in the Donetsk region was created in Mariupol in October 1941. The authors noted that the representatives of the OUN tried to actively agitate and propagate here for the sake of raising the national consciousness of the residents of the city. At the same time, the leaders of the OUN considered it necessary to involve their supporters in the work of the occupation authorities. The main attention in the article is paid to the influence of the OUN on the activation of the religious-church and national-cultural life of the Ukrainians of the Donetsk region. It is noted that during the Second World War, a fairly powerful network of OUN (b) was deployed in the Donetsk region. At the same time, several representatives of the OUN (m) were active here. It was noticed that the number of Melnikovites in the Donbass was inferior to the Banderaites. The facts are given that the representatives of the OUN (b) during 1941–1943 managed to form a fairly wide network of organizations in the Donetsk region, with their own leadership, liaisons, and the like. It is especially emphasized that it was against the Ukrainian nationalists that the powerful repressive pressure of the invaders was directed. It is summed up that the process of restoring the national-cultural movement in the northern part of the Donetsk region during the Nazi occupation was quite successful. There, as in general and throughout the Donbass, there were quite a few former leaders of the UPR, the UCP, the Prosvita society and other opposition elements in the Bolshevik government. Considerable attention is focused on the fact that the occupation administration, in order to control and implant its ideological propaganda, significantly narrowed the cultural space for the population of the Donetsk region. And in relation to the most active figures of the Ukrainian national and cultural revival of the Donetsk region, the Nazis used repressive measures.

Key words: Organization of Ukrainian nationalists, Donetsk region, Bandera, Melnikovites, national and cultural life, Nazi occupation, “Prosvita”.

Постановка проблеми. Від початку окупації Донеччини, що розпочалася в жовтні 1941 р., перед населенням краю постали нові виклики та проблеми. Хоча населення Донеччини назагал прихильно сприйняло прихід частин вермахту, сподіваючись на зміни на краще. Проте досить швидко такі настрої різко змінилися. Масові розстріли мирних жителів, грабежі і свавілля окупантів іноді спричиняли ще гірше ставлення до нового режиму, ніж до радянського. Водночас однією з альтернатив для населення Донеччини постав український націоналізм. І цією альтернативою скористалися навіть представники неукраїнських національностей: росіяни, греки, татари, кавказці тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Певною мірою питання діяльності Організації українських націоналістів на Донеччині розглянуто в роботах О. Добровольського (ОУН на Донеччині, 2013), Г. Куромії (Куромія, 2002; 2019ab), П. Лавріва (Лаврів, 2002), Я. Музиченка (Музиченко, 2008), В. Нікольського (Нікольський, 2001), С. Петрухіна (Петрухін, 2017), В. Сергійчука (Сергійчук, 2005), Є. Стахіва (Стахів, 1993) та інших. Однак є потреба більш комплексного дослідження діяльності ОУН на Донеччині в період нацистської окупації.

Мета статті полягає в аналізі діяльності Організації українських націоналістів на Донеччині в період нацистської окупації. Насамперед це стосується впливу ОУН на активізацію національно-культурного життя українців краю.

Виклад основного матеріалу. Перший рій оунівських підпільників з'являється на Донеччині 8 жовтня 1941 р. в окупованому Маріуполі. Він складався з 12 осіб на чолі з В. Болгарським-Булавським, який належав до групи «Пума», що була утворена з числа студентів міста Відня. Це стало початком формування в Маріуполі осередку українських націоналістів, які тут досить активно агітували, пропагуючи підняття національної свідомості жителів міста. Згодом деякі найсвідоміші маріупольці приєдналися до підпільних груп ОУН(б), котрі нараховували тут близько 300 осіб. В. Сергійчук вважає, що саме задля залучення населення Маріуполя до своїх лав членами ОУН(б) формувалися культурно-просвітницькі організації «Просвіти», спеціальні сільськогосподарські школи й різного роду молодіжні спортивні організації, котрі були одночасно центрами з вербування нових учасників підпілля (Сергійчук, 2005: 318–319). Водночас оунівці вважали за потрібне долучати своїх симпатиків до роботи в органах окупаційної влади.

Завдяки старанням В. Болгарського-Булавського було сформовано осередок та базу націоналістичного підпілля в м. Красногорівка. Тому В. Болгарський-Булавський почав працювати на посаді завідувача відділу Наросвіти Мар'їнського району (ОУН на Донеччині, 2013: 23). З цього часу розпочалася активна робота з розбудови підпільної мережі у Сталінській області та проведення агітаційно-пропагандистських заходів серед місцевого населення (Петрухін, 2017).

Упродовж Другої світової війни на Донеччині було розгорнуто досить потужну мережу ОУН (б). Водночас тут діяло декілька представників ОУН (м). За чисельністю мельниківці на Донбасі поступалися бандерівцям. За даними В. Нікольського, з діяльних осередків ОУН (м) вірогідно відомо лише про маріупольський (Нікольський, 2001: 131). Натомість представникам ОУН (б) упродовж 1941–1943 рр. вдалося сформувавши на Донеччині досить широку мережу організації зі своїм керівництвом, зв'язковими тощо. Окрім кадрових оунівців, до неї увійшли представники з місцевого населення, яке дотримувалося націоналістичних поглядів, і люди, які зазнали переслідувань з боку радянського тоталітарного режиму. Відтак було створено оунівське підпілля в обласному центрі (Сталіно) та в інших містах, таких як: Авдіївка, Волноваха, Горлівка, Комсомольське, Костянтинівка, Красногорівка, Макіївка, Маріуполь, Ясинувата, а також в Андріївському, Артемівському, Будьонівському, Ольгинському та Чистяковському районах області (Нікольський, 2001: 26). Українські націоналісти мали чи не найбільшу підтримку у середовищі інтелігенції. У той час як представниками менш освіченої частини жителів Донеччини суспільно-політичні проблеми сприймалися індивідуально, то саме та частина інтелігенції, яка вціліла під час репресивних «чисток» або ж була розчарована в комуністичній ідеології, прагнула до зміни режиму не лише у соціальному, а й в політичному та ідеологічному вимірах. Нацистам це було непотрібно, адже вони розглядали Україну як колонію. Щодо росіян-антикомуністів, то їхні позиції в Україні, на думку Г. Куромії, були програшні порівняно з оунівцями (Куромія, 2002: 398, 399). За масштабами діяльності українських націоналістів на Донеччині найбільшою мірою відзначався Маріуполь. Хоча згідно з переконаннями В. Нікольського, тут оунівське підпілля помітно поступалося комуністичному (Нікольський, 2001: 133).

Представники та ідеологи націоналізму ставили своїми завданнями: боротьбу за державну незалежність, плекання власної національної іден-

тичності. Фактично націоналізм означає напрям щодо розвитку націй (Шпорлюк, 1998: 303–304). Водночас на Донеччині перебувало чимало людей, які пам'ятали Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. та постраждали від сталінських репресій. Переважно саме вони активно підтримали діяльність Організації українських націоналістів на теренах цього краю (Куромія, 2019b).

Згідно з твердженням Г. Куромії, Донбас завжди притягував до себе робочу силу, але ліквідація безробіття й брак робочих рук за умов прискореної індустріалізації посилювали його магнетичну притягальність. Історично Донбас завжди давав притулок утікачам, свою привабливість вільного степу він зберіг і під час колективізації: хто мав причини втікати, вірив, що зможе заховатися на Донбасі (Куромія, 2002: 231). На Донеччині досить нескладно було заховатися. Адже «всеросійська кочегарка» мала велику потребу в робітниках. Саме тому, на переконання О. Добровольського, вдалося вціліти колишньому міністру уряду УНР М. Стасюку – в Маріуполі, а в Костянтинівці – активісту петлюрівського повстанку Переяславщини 1921 р., майбутньому керівнику ОУН (б) Костянтинівки та голові місцевої «Просвіти» А. Кирпенку тощо. У Слов'янську такі націоналістичні кадри також проявилися. Так, у школі № 3 викладав Д. Граховецький, член «Просвіти» 1919–1923 рр. на Полтавщині, який свого часу відбув свій перший строк в ув'язненні. На Слов'янському курорті працювали: С. Посунько – активіст ОУН (б), голова «Просвіти», головний лікар Слов'янської міської поліклініки в часи Другої світової війни, А. М'якушко – провідний лікар та активний український діяч доби УНР і Гетьманату. Перед початком війни до Слов'янська прибув І. Майстренко – активіст свого часу знищеної УКП. Також Слов'янськ став місцем проживання для літературознавця Г. Костюка та священника ліквідованої радянською владою української церкви П. Сахна. З огляду на ту ситуацію, котра сталася в жовтні 1941 р. внаслідок поспішної втечі органів НКВС, у Слов'янську не були здійснені превентивні арешти серед націоналістів. Це врятувало багатьох майбутніх провідників українського національного руху міста.

Отже, після вступу до Слов'янська частин вермахту почався процес відродження української національної культури. Так, був організований випуск часопису «Донецька газета» (перше число побачило світ 14 грудня 1941 р.). Редактором цього видання став І. Майстренко. Представляючи в 1920-х рр. на Донбасі УКП, він добре знав місцеве життя. Перші випуски «Донецької газети»

прикрашав тризуб, котрий незабаром окупанти розпорядилися прибрати. «Донецька газета» поширювалася на теренах Слов'янського та Краснолиманського районів Сталінської області й на суміжних районах Харківщини та Луганщини. Виходила ця газета двічі (а іноді й тричі) на тиждень. Зацікавленість до всього українського поступово сприяла й поширенню українського націоналізму навіть на теренах зрусифікованої Донеччини.

З активізацією похідних груп ОУН у напрямку сходу України та початком відродження культурно-національного руху українців Донеччини здавалося, що після звільнення від радянського тоталітарного режиму відкриваються нові можливості для розвитку мовної ідентичності та національної свідомості українців цього краю. Однак нацисти продовжили комуністичний терор, зокрема проти націоналістичних активістів. П. Лаврів свідчить, що майже скрізь в окупованому Донбасі організувалася місцева самоуправа й поліція, до якої набирали і українців, і росіян. Вони ворогували між собою за впливи в адміністрації, де після арештів і розстрілів націоналістично налаштованих українців перевагу здобули росіяни. У Маріуполі місцевих самостійників очолив колишній член Центральної Ради й Генерального Секретаріату та першого уряду В. Винниченка за Директорії М. Стасюк. До грудня 1942 р. М. Стасюк був редактором української «Маріупільської газети» (Лаврів, 2002: 165–166). Керована М. Стасюком «Маріупільська газета», хоч і в умовах жорстокої гітлерівської цензури, послідовно проводила проукраїнську лінію, з номера в номер публікувала матеріали з історії, літератури й культури України. Історичні події висвітлювались з позицій теорії М. Грушевського. У своїй першій розлогій публікації «Професор Михайло Грушевський» Стасюк детально виклав суть теорії вченого, окреслив значення його наукової спадщини.

Згідно з твердженням Г. Куромії, М. Стасюк співпрацював з ОУН(б), тому Маріуполь ставав провідною базою українських націоналістів на Донеччині. У Сталіно діяльність українського підпілля підтримувала дружина колишнього міністра уряду С. Петлюри І. Шимановича, що повернулася з ув'язнення. Попри окупаційний терор, катування і страти українських патріотів, націоналісти спромоглися вкорінити своїх активістів у Маріуполі, Костянтинівці, Краматорську, Горлівці, Сталіно, Слов'янську, Гришиному та інших містах краю. Також у Краматорську було створено осередок «Просвіти». У Маріуполі керівник шкільної освіти «запропонував наголосити на важливості рідної мови, любові до батьківщини

й поваги до старших». «Майже всюди» в Донбасі за окупації велася «тиха війна» між росіянами й українцями за більші впливи на місцеві адміністрації (Куромія, 2002: 397–398).

Особливу роль у Маріуполі відіграв А. Авраменко (Ірій) (1893–1944) – свого часу сподвижник Л. Курбаса, актор театру «Березиль». Вперше потрапивши до Маріуполя в 1930-х рр., працюючи в місцевому театрі, А. Ірій повертається сюди знов 1941 р. і з початком окупації приєднується до ОУН(б), разом з М. Стасюком організовує видання «Маріупільської газети». Також А. Авраменко (Ірій) стає директором Маріупольського театру драми і комедії, котрий у березні 1942 р. дістав ім'я Т. Шевченка. 16 липня 1942 р. на установчих зборах «Просвіти» Маріуполя А. Ірія було вибрано головою. А його заступником став М. Стасюк. При «Просвіті» Маріуполя діяло декілька секцій: драматична, історико-економічна, мовно-літературна, української матері тощо (Чабан, 2009).

А. Авраменко (Ірій) вісім разів був заарештований різними антиукраїнськими режимами, зрештою 1944 р. у Маріуполі був розстріляний органами СМЕРШ. Досить помітне значення А. Ірія (Ірія) в культурно-національному житті Маріуполя періоду окупації зауважив М. Антонович у своїх листах до Д. Антоновича (ЦДАВОВУ: 15–16). Аналогічну роль відіграли: С. Кашенко-Держко (член північної похідної групи та організаційний керівник ОУН, який 1942 р. був заарештований гестапо й тоді ж помер у в'язниці в м. Сталіно), Ф. Ляшинський (керівник літературної секції Маріупольської «Просвіти» й редактор «Маріупільської газети» 1942–1943 рр., член ОУН (б), В. Нофенко (редактор «Маріупільської газети» 1943 р.), Я. Жежура (адміністратор «Маріупільської газети» й директор Маріупольської міської типографії), М. Стасюк (заступник голови «Просвіти», від 10 листопада 1941 р. й до грудня 1942 р. – відповідальний редактор «Маріупільської газети»). Починаючи від серпня 1942 р. у цій газеті почалася публікація уривків з мемуарів М. Стасюка «На межі божевілля». У цих спогадах з усією яскравістю очевидця передано всі жахи більшовицького тоталітарного режиму та його антиукраїнської політики (Чабан, 2009). Очевидець цих подій Є. Стахів свідчить, що зокрема на Маріупольщині чималих успіхів упродовж 1942–1943 рр. у поширенні українських самостійницько-революційних закликів серед робітництва не лише українського, але й серед росіян здобуло саме українське підпілля. Водночас на пропозицію Є. Стахіва в українській націоналіс-

тичній пропаганді використовувалася й російська мова. До того ж у лавах революційного підпілля на Донеччині боролися, крім українців, також росіяни, греки й татари (Стахів, 1993: 156). Провівши на Донеччині досить тривалий час, Є. Стахів прийшов до переконання, що гасло «Україна для українців» не підходить для Донбасу, натомість прийнятнішим було – «Україна для всіх» (Куромія, 2019а). Проте такі демократичні гасла з боку українських діячів нацистів не обходили. І саме проти українських націоналістів був спрямований потужний репресивний тиск окупантів.

На думку Д. Армстронга, в період Другої світової війни ОУН не мала широкої підтримки на Донбасі через брак конструктивної програми, яка відповідала б прагненням населення сходу України. Також оунівцям шкодив спочатку чималий радикалізм і намагання нейтралізувати неукраїнські елементи у суспільному житті. Хоч надалі були певні наміри та спроби дещо змінити свою програму в напрямі її узгодження із запитамі східних українців (Армстронг, 2008: 329–335). Своєрідним підтвердженням цього були неодинокі випадки співпраці оунівців Донеччини з місцевими комуністами й комсомольцями. Наприклад, згідно зі спогадами очевидців, у Маріуполі спершу були окремі центри: оунівський і прокомуністичний. Після певного протистояння вони, зрештою, уклали між собою своєрідний союз: оунівці постачали зброю радянському підпіллю, а останнє націоналістам – розвідувальну інформацію. Підпільна комуністична організація Волноваського району наполовину складалася з членів ОУН. Нею, серед іншого, випускалася українська листівка із закликм ставати до боротьби з нацистами. У «Просвіті», пов'язаній з оунівцями, було багато комсомольців. Проблема для комуністів полягала в тому, що підпільний міськком партії та комсомольська організація, що мали б координувати дії червоних партизанів, були викриті в перші тижні окупації. Водночас у деяких містах Донеччини німці викрили братські могили з тілами розстріляних енкаведистами цивільних і радянських військових (Музиченко, 2008). Це, звісно ж, не могло не підірвати авторитет комуністів. А водночас серед населення Донеччини з'являлися паростки довіри до патріотично й антикомуністично налаштованих націоналістів.

Загалом одним із суттєвих проявів поживлення національного життя Донеччини стала діяльність товариства «Просвіта», осередки якого 1942–1943 рр. діяли в Костянтинівці, Краматорську, Слов'янську, Волноваському районі, але найактивнішою була робота «Просвіти» в Маріуполі.

У «Маріупільській газеті» її діяльність висвітлювалася під рубрикою «У «Просвіті» (Ситник, Тарнавський, 2003: 32–35).

У Горлівці впродовж 1941–1943 рр. виходила українською мовою газета «Український Донбас». Її відповідальним редактором був І. Голуб, а т.в.о. редактора: Бутвин, П. Грицишин (послідовно). Місцеві інтелігенти змогли витіснити з міської управи росіян й організували низку кооперативних крамниць, театр, хор і читальню товариства «Просвіта». Легальну діяльність українців припинив німецький комендант міста. Це відбулося тоді, коли почалося переслідування українських націоналістів (Лаврів, 2002: 166). У числі від 10 березня 1942 р. «Українського Донбасу» голова міста К. Чумак у статті, присвяченій Т. Шевченку, писав, що для «української людини найлютішим ворогом є більшовицька Росія, котра, маючи багатий щодо катування людей досвід царської Росії, знищувала нашу Свідомість, знищувала мільйони наших людей» (Архів української періодики онлайн, 1942а). А у числі від 12 вересня 1942 р. була вміщена промова шефа відділу пропаганди гауптмана Папенброка «Будуймо свою національну школу з високим авторитетом учителя. Що зараз мусить знати український учитель». У ній, серед іншого, йшлося, що «...український народ мусить сам творити своє життя. Настав час культурного відродження українського народу» (Архів української періодики онлайн, 1942б).

Дослідники припускають, що членів ОУН було на Донеччині приблизно тисяча осіб. Загалом довкола себе вони об'єднали майже 10 тисяч симпатиків, переважно «просвітян». У Слов'янську «Просвіта» 1942 р. налічувала 400 осіб. У Маріуполі, згідно з радянськими документами, налічувалось 300 оунівців. Багатьох донецьких підпільників-оунівців стратили нацисти. Влітку 1943 р. гестапо розстріляло верхівку громади УАПЦ, а оунівців Мякушка, Посунька, Черника – відправило до концтабору Дахау. Під час аналізу документів складається враження, що ці репресії спровокувала радянська агентура. Красномовний факт: російську церкву в Слов'янську в цей період очолював агент «Слов'янський», а міськвно – агент «Іванов». Обидва вони уціліли, передавши всі зібрані документи до НКВС (Музиченко, 2008). Крім того, негативні чинники полягали і в незначній кількості української літератури, що призвело до стійкого вкорінення у свідомості загалу російської культури. Крім того, українська молодь шахтарського краю, не знаючи належною мірою української історії, не була готова відстоювати до останнього вільну й незалежну Україну (Літопис

УПА, 2011: 319–320), що неабияк посприяло процесу відновлення радянської влади на Донеччині.

Висновки. Таким чином, слід підсумувати, що процес відновлення національно-культурного руху на Північній Донеччині в період нацистської окупації мав досить успішний характер. Там, як загалом і на всьому Донбасі, перебувало досить багато колишніх уенерівців, укапістів, діячів «Просвіти» та інших опозиційних елементів щодо більшовицької влади. Впродовж періоду нацистської окупації на теренах

Донеччини мала місце досить значна активізація національно-культурного життя українців краю. Це дає підстави стверджувати про наявність у цей час національно-культурного відродження українців Донеччини. Проте окупаційна адміністрація задля контролю та насадження власної ідеологічної пропаганди значно звузила культурний простір для населення Донеччини. А щодо найбільш активних діячів українського національно-культурного відродження краю нацисти застосовували репресивні заходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Армстронг Д. Перспективи націоналізму воєнного часу. Український націоналізм. Факти и исследования / пер. с англ. П. В. Бехтина. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2008. С. 325–338.
2. Архів української періодики онлайн. *Український Донбас*. № 13. 10.03.1942а. С. 1. URL: <https://libraria.ua/numbers/54/1114/>.
3. Архів української періодики онлайн. *Український Донбас*. № 40. 12.09.1942b. URL: <https://www.libraria.ua/en/numbers/54/1109/>.
4. Куромія Г. Донбас завжди був і є частиною України, в якій збереглась спадщина козаків Запорозької Січі. Патріоти України. Олег Устименко. 2019. URL: <https://ustymenkooleh.patrioty.org.ua/blogs/donbas-zavzhdy-buv-i-ie-chastynuou-ukrainy-v-iaonii-zberehlas-spadshchyna-kozakiv-zaporizkoi-sichy--amerykanskyi-istoryk-293915.html>.
5. Куромія Г. Донбас народив демократичний український націоналізм. Денис Тимошенко. *Донбас. Реалії*. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30133200.html>
6. Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-ті роки. Київ : Основи, 2002. 510 с.
7. Лаврів П. Історія Південно-Східної України. Київ : Українська Видавнича Спілка, 1996. 208 с.
8. Літопис УПА. Нова серія. Т. 18: Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України / ред. рада: П. Сохань (співголова), П. Й. Потічний (співголова), Г. Боряк, В. Лозицький, Р. Пиріг, Ю. Шаповал, О. Удод, С. Кокін, М. Посівнич; Упоряд.: О. Пагіря, В. Іванченко. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Видавництво «Літопис УПА»; Галузевий державний архів СБУ. Київ; Торонто, 2011. 1160 с.
9. Музиченко Я. Донбас із тризубом. *Україна молода*. № 210. 7 листопада 2008. URL: <https://www.ukrrudprom.com/digest/rudr07o1m108.html?print>.
10. Нікольський В. М. Підпілля ОУН (Б) у Донбасі. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2001. 178 с.
11. ОУН на Донеччині : збірник документів та матеріалів / упоряд. О. Б. Добровольський. Донецьк : Східноукраїнський дослідницький центр Спадщина, 2013. Т. 1. 358 с.
12. Петрухін С. Діяльність ОУН (Б) на території Донецької області в роки німецької окупації (1941–1943 рр.). *Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал*. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/05.04.2017/pdf/VIM_11_2016_72-81.pdf.
13. Сергійчук В. Український здвиг: у 5 т. Київ : Укр. Вид. Спілка, 2004. Т. 5: Наддніпрянщина. 1941–1955. 2005. 834 с.
14. Ситник О. М., Тарнавський І. С. Щодо проблеми про так зване Маріупольське відродження (1941–1943 рр.). *CARPATICA-CARPATICA: збірник наукових праць*. Ужгород, 2003. Вип. 22. С. 32–39.
15. Стахів Є. Похідні групи ОУН на Східній Україні в 1941–1943 роках. *Національно-визвольна боротьба 20–50-х років ХХ ст. в Україні* : збірник матеріалів Першої міжнародної наукової конференції. Львів, 25–26 червня 1991 р. Київ–Львів, 1993. 145–159.
16. ЦДАВОВУ. Ф. 3956: Антонович Дмитро Володимирович (14.11.1877–12.10.1945) – політичний та державний діяч, історик мистецтва, архівознавець, член Української Центральної Ради, директор Музею визвольної боротьби України в Празі, оп. 1 за 1890–1944 рр., спр. 9. Листи від М. Антоновича до батьків. 27 січня 1941 р. 13 жовтня 1944 р. 107 арк.
17. Чабан М. Стасюк Микола Михайлович. 2009. URL: <https://gorod.dp.ua/tema/persons/?pageid=2104>.
18. Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм. Карл Маркс проти Фрідріха Ліста / пер. з англ. Г. Касьянова. Київ : Основи, 1998. 479 с.

REFERENCES

1. Armstrong D. Perspektivy natsionalizma voyennogo vremeni. Ukrainskiy natsionalizm. Fakty i issledovaniya / per. s angl. P. V. Bekhtina. [Prospects for wartime nationalism. Ukrainian nationalism. Facts and research] / trans. with English P. V. Bekhtin. Moscow: CJSC Tsentrpoligraf. 2008. P. 325–338 [in Russian].
2. Arkhiv ukrayins'koyi periodyky onlayn. Ukrayins'kyy Donbas. [Archive of Ukrainian periodicals online. Ukrainian Donbass]. No. 13. 10.03.1942a. P. 1. Retrieved from: <https://libraria.ua/numbers/54/1114/> [in Ukrainian].
3. Arkhiv ukrayins'koyi periodyky onlayn. Ukrayins'kyy Donbas. [Archive of Ukrainian periodicals online. Ukrainian Donbass]. No. 40. 12.09.1942b. Retrieved from: <https://www.libraria.ua/en/numbers/54/1109/> [in Ukrainian].
4. Kuromiya H. Donbas zavzhdy buv i ye chastynoyu Ukrayiny, v yakiy zberehlas' spadshchyna kozakiv Zaporoz'koyi Sichi. Patrioty Ukrayiny. Oleh Ustymenko. 2019 [Donbass has always been and is a part of Ukraine, where the heritage of the Cossacks of the Zaporozhian Sich has been preserved. Patriots of Ukraine. Oleg Ustimenko]. Retrieved from: <https://ustymenkooleh.patrioty.org.ua/blogs/donbas-zavzhdy-buv-i-ye-chastynoiu-ukrainy-v-iakii-zberehlas-spadshchyna-kozakiv-zaporozkoi-sichy--amerykanskyi-istoryk-293915.html> [in Ukrainian].
5. Kuromiya H. Donbas narodiv demokratychnyy ukrayins'kyy natsionalizm. Denys Tymoshenko. Donbas. Realiyi [Donbass gave birth to democratic Ukrainian nationalism. Denis Tymoshenko. Donbass. Realities]. 2019. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/30133200.html> [in Ukrainian].
6. Kuromiya H. Svoboda i teror u Donbasi. Ukrayins'ko-rosiys'ke prykordonna, 1870–1990-ti roky. Kyiv: Osnovy [Freedom and terror in Donbass. Ukrainian-Russian border], 1870–1990s. Kyiv: Osnovy, 2002. 510 p. [in Ukrainian].
7. Lavriv P. Istoryia Pivdenno-Skhidn'oyi Ukrayiny [History of South-Eastern Ukraine]. Kyiv: Ukrayins'ka Vydavnycha Spilka. 1996. 208 p. [in Ukrainian].
8. Litopys UPA. Nova seriya. T. 18: Diyal'nist' OUN ta UPA na terytoriyi Tsentral'no-Skhidnoyi ta Pivdennoyi Ukrayiny / red. rada: P. Sokhan' (spivholova), P. Y. Potichny (spivholova), H. Boryak, V. Lozyts'kyy, R. Pyrih, Y. U. Shapoval, O. Udod, S. Kokin, M. Posivnych; Uporyad.: O. Pahyrya, V. Ivanchenko. HAN Ukrayiny. Instytut ukrayins'koyi apheohrafiy ta dzhereloznavstva im. M. C. Hpyshevs'koho; Bydavnytstvo "Litopys UPA"; Haluzevyy derzhavnyy arkhiv SBU. Kyiv; Toronto [Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army. New series. Vol. 18: Activities of the OUN and UPA in the Central and Eastern and Southern Ukraine / ed. council: P. Sokhan' (co-chairman), P. Y. Potichny (co-chairman), G. Boryak, V. Lozytsky, R. Pirig, Y. Shapoval, O. Udod, S. Kokin, M. Posivnych; Edited by: O. Pagyrya, V. Ivanchenko. HAN of Ukraine. Institute of Ukrainian Apheography and source studies named after M. Gpyshevskiy; "Litopys UPA"; Haluzevyy derzhavnyy arkhiv SBU]. Kyiv; Toronto. 2011. 1160 p. [In Ukrainian].
9. Muzychenko Y. A. Donbas iz tryzubom. Ukrayina moloda [Donbass with a trident. Ukraine is young]. No. 210. November 7, 2008. Retrieved from: <https://www.ukrudprom.com/digest/rudr07o1m108.html?print> [in Ukrainian].
10. Nikol's'kyy V. M. Pidpillya OUN (b) u Donbasi. NAN Ukrayiny. Instytut istoriyi Ukrayiny. Kyiv [Underground of the OUN (b) in Donbass. NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine]. Kyiv. 2001. 178 p. [in Ukrainian].
11. OUN na Donechchyni: zbirnyk dokumentiv ta materialiv / uporyad. O. B. Dobovol's'kyy. Donets'k: Skhidnoukrayins'kyy doslidnyts'kyy tsentr Spadshchyna [OUN in Donetsk region: a collection of documents and materials / order. O. B. Dobrovolsky. Donetsk: East Ukrainian Heritage Research Center]. 2013. T. 1. 358 p. [in Ukrainian].
12. Petrukhin S. Diyal'nist' OUN (B) na terytoriyi Donets'koyi oblasti v roky nimets'koyi okupatsiyi (1941–1943 rr.). Viys'kovo-istorychnyy meridian. Elektronnyy naukovyy fakhovyy zhurnal [Activities of the OUN (B) in the Donetsk region during the years of German occupation (1941–1943). Military-historical meridian. Electronic scientific professional journal]. Retrieved from: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/05.04.2017/pdf/VIM_11_2016_72-81.pdf [in Ukrainian].
13. Serhiychuk V. Ukrayins'kyy zdvyh: u 5 t. Kyiv: Ukr. Vyd. Spilka. [Ukrainian shift: in 5 volumes Kyiv: Ukr. View. Union, 2004. Vol. 5: Dnieper region. 1941–1955]. 2005. 834 p. [In Ukrainian].
14. Sytnyk O. M., Tarnavs'kyy I. S. Shchodo problemy pro tak zvane Mariupol's'ke vidrozhennya (1941–1943 rr.). CARPATICA-KARPATYKA: zbirnyk naukovykh prats' [On the problem of the so-called Mariupol revival (1941–1943). CARPATICA-CARPATICA: a collection of scientific works]. Uzhhorod, 2003. Issue. 22. pp. 32–39 [in Ukrainian].
15. Stakhiv Ye. Pokhidni hrupy OUN na Skhidniy Ukrayini v 1941–1943 rokakh. Natsional'no-vyzvol'na borot'ba 20–50-kh rokiv XX st. v Ukrayini: zbirnyk materialiv Pershoyi mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi [Derivative groups of the OUN in Eastern Ukraine in 1941–1943. National liberation struggle of the 20-50s of the twentieth century in Ukraine: Proceedings of the First International Scientific Conference]. Lviv, June 25–26, 1991. Kyiv–Lviv, 1993. P. 145–159 [in Ukrainian].
16. TSDAVOVU. F. 3956: Antonovych Dmytro Volodymyrovych (14.11.1877–12.10.1945) – politychnyy ta derzhavnyy diyach, istoryk mystetstva, arkhivoznavev's'kyi, chlen Ukrayins'koyi Tsentral'noyi Rady, dyrektor Muzeyu vyzvol'noyi borot'by Ukrayiny v Prazi, op. 1 za 1890–1944 rr., spr. 9. Lysty vid M. Antonovycha do bat'kiv [The Central State Archive Of The Supreme Authorities And Governance Of Ukraine. F. 3956: Antonovych Dmytro Volodymyrovych (14.11.1877–12.10.1945) – politician and statesman, art historian, archivist, member of the Ukrainian Central Rada, director of the Museum of the Liberation Struggle of Ukraine in Prague, op. 1 for 1890–1944, file No. 9. Letters from M. Antonovich to parents]. January 27, 1941 October 13, 1944 107 sheets [in Ukrainian].
17. Chaban M. Stasyuk Mykola Mykhaylovych [Stasiuk Mykola Mykhailovych]. 2009. Retrieved from: <https://gorod.dp.ua/tema/persons/?pageid=2104> [in Ukrainian].
18. Shporlyuk R. Komunizm i natsionalizm. Karl Marks proty Fridrikha Lista / per. z anhl. H. Kas'yanova [Communism and nationalism. Karl Marx v. Friedrich Liszt / trans. from English G. Kasyanov]. Kyiv: Osnovy, 1998. 479 p. [in Ukrainian].